

RELATĂRI ETNOGRAFICE PRIVIND BANATUL ÎN REVISTA „FAMILIA“ (1865 — 1900)

Ioan Godea

Încă de la apariția sa, revista „Familia“, condusă de eminentul animator cultural bihorean Iosif Vulcan, publică diferite studii sau cu-legeri de folclor care ne dau informații prețioase în legătură cu etno-grafia, și mai ales cu arta populară bănățeană. Ne vom opri în cele ce urmează asupra citorva aspecte mai principale referitoare la Banat.

Lada de zestre, element important în desfășurarea ceremonialu-lui nunții își găsește consemnarea scrisă acum mai bine de un veac. Într-un articol din „Familia“ se arată că zestrea miresei se duce la casa mirelui „*pachetată în ladă, se pune pe cocie unde se suie și deverul* ; după care se ia „sănătate bună de la părinți“¹. Apoi nunta se continuă la casa mirelui, în curtea căruia este o masă pe care se urcă mireasa. Soacra îi dă acesteia un ciur cu grâu ca să vadă de știe să aleagă grâul. Mireasa „ciuruie“ de două ori, după care aruncă ciurul. Tot la casa mirelui se amintește de strigarea cinstei, jocul miresei, învălitul mire-sei cu „*cialma*“, când i se face „*conciul*“ pe o sîrmă lată numită „*tur-bentul*“. Nunta ține trei zile, după care tinerii — zice autorul — nu mai sînt „*coconi*“ ci căsătoriți².

În doine sau strigături populare apar adeseori date importante în legătură cu portul popular din Banat :

„Cine-mi zice mie lotru.
Să meargă cu mine-n codru
Și să vadă de ce-s lotru
De fetețe ori neveste
Ori de cai fără căpestre ?

. . . . .

Am furat turme de boi,
Să fac mîndrii cizme moi,
Am furat turme de vaci

¹ G. Trăilă, *Nunta țărănească împrejurul Timioșarei*, în „Familia“ (vom pre-scurta în continuare prin F., urmată de numărul și anul de apariție al revistei — I. Godea), 37, 1867, p. 446.

² *Idem*, în F., 38, 1867, p. 457—458.

Să fac mindrii sugme largi
Am furat turme de miei,
Să cumpăr mindrii cercei
Că mi-s dragi ochiții ei"³.

Sau :

„Eu cunosc pe mindra mea
Pe drum, pe unde umbla,
Că-i naltă și subțirea
Cu catrință pî-ngă ea ;
La catrință pe din jos
Cu trei rînduri de isloci⁴
După dinsa nu mai poci"⁵.

Părăsind domeniul culegerilor folclorice, vom regăsi apoi și alte însemnări privind portul popular din Banat. La o expoziție organizată în Viena, un industriaș din Oravița a trimis „o casă de țaran român” din Banat, unde alături de alte obiecte specifice interiorului țărănesc din această zonă, erau prezente și „îmbrăcăminte complete de bărbați și femei române. Pînza pentru rufe, chindisiturile cele frumoase pe cămeșe și iie, șiuțul sau catrința de dinainte și dinapoi, învelitoarea capului . . . , toate acestea țaranca română le lucra cu miinile sale”⁶.

Pentru frumusețea descrierii și aprecierea de care se bucura în ochii lui Iosif Vulcan portul popular bănățean merită să reproducem următoarele însemnări făcute de acesta în anul 1881 : „În special costumul nostru poporal cuprinde un puternic element de frumusețe. Gustul estetic al poporului nostru dă lumii aici proba cea mai eclatantă. În mii de forme și colori variate acest costum a fost admirat de toți cîți au vizitat expozițiunile internaționale și din patrie. Decoarea și fala expozițiunii naționale din Sibiu asemenea a fost costumul poporal român, această industrie a țarancelor noastre”⁸. De remarcat că la expoziția de la Sibiu, mai sus amintită de Vulcan, au fost premiate multe obiecte etnografice din Banat. Cu premiul III și „Diploma de recunoștință” au fost distinși, printre alții, Ioan Făgăraș cojocar, Paticiu Ioan — pantofar, ambii din Lipova⁹. Au expus acolo obiecte și olarul Ioan Ardelean din Lipova¹⁰.

Revenind la port, mai consemnăm o altă descriere și observație apărută în coloanele „Familiei” : „Portul poporal din Banat este din cele mai bogate din cîte avem. Cauza firească — zice Vulcan — e că pe acolo și este, sau poate cel puțin a fost, poporul nostru mai bogat. Scrii-

³ Petru Barbu, *Cîntece și strigături din Panat*, în F., 33, 1884, p.

⁴ Paiete.

⁵ Ecaterina Conopan, *Doine populare de pe la Păuliș, în comit. Arad*, în F., 46, 1889, p. 547.

⁶ *O casă română*, în F., 17, 1878, p. 203.

⁷ Expoziție organizată de „Astra” în anul 1881.

⁸ I. H., *Româncă din Banat*, în F., 82, 1881, p. 569.

⁹ *Conspectul premițiilor la Expoziția română din Sibiu — 1881*, în F.

¹⁰ *Expoziția română din Sibiu*, în F., 70, 1881, p. 451.

torul acestor șire a asistat odată la Oravița, și nu-l va uita niciodată" ¹¹. În acelaș număr de revistă este reprodus un tip de port țărănesc, cam de prin părțile de cătră Arad și Cenad. Partea mai însemnată a costumului este cojocul la care se întrebuițează multe motive și forme străvechi, cari se coasă și se brodează. Cămașa emulează cu cojocul și se brodează cu fire" ¹².

Patru ani mai târziu îl aflăm din nou pe Vulcan în Banat de unde se reîntoarce cu câteva însemnări legate de acest gen al creației populare. El vizitase satul Grădinari „unul din cele mai frumoase și mai bogate sate românești din Banat” cu „casele care de care mai mare și mai curate dar toate acoperite cu cărămizi (țiglă N.N.) sau cel puțin cu șindrile ... Jos se întinde o vale frumoasă în care se răsfată riul Caraș mîinînd o mulțime de mori” ¹³. El vede aici „o comoară de costume naționale, lucrate toate de nevastă din casă. În multe părți am văzut costumul nostru poporal, dar așa lucu ca aici n-am observat nicăieri. Chițele vechi, cari înainte cu unsprezece ani ne încîntară la Oravița acuma nu mai sînt modic ¹⁴; se poartă, firește că numai în sărbători, catrințe mari de catifea neagră pe cari se brodează cu fire de aur și cu mărgelile ... Ne mai purtîndu-și chițelele țărăncele le vînd cu preț bagatel” ¹⁵. Iosif Vulcan ne spune că un asemenea costum din Grădinari a fost trimis la o expoziție din Paris „unde a obținut diploma cu mențiune onorabilă” ¹⁶.

Printre cele care, la apelul lansat de către Comitetul Reuniunii femeilor române din Sibiu, spre a trimite „modele de lucruri de mîină” pentru folosul „Astrei”, în 1889 se numără și bănățencele Cornelia Brediceanu din Lușoj, Iulia Bocșan din Curtici, Antonela Roșescu și Emilia Ciorogariu din Pecica etc. ¹⁷

Într-un articol din „Familia” sînt aspru criticate femeile din Banat îmbrăcate mult prea pompos și în afara tradiției statornicite aici : „... Țăranca din Banat duminica la joc, cînd crede ea că trebuie să-și încarce fața cu albele de cele mai ordinare, încît i se întinde pielea pe obraji de nu-și poate deschide ochii — mai și încinsă pe la mijloc (de sărbătoare) cu brîne mult pre groase, e cu totul desfigurată și respingător de urită. Se închină unor obiceiuri, în modul lor de a se presinta gătite — obiceiuri proaste de tot” ¹⁸.

Un merit deosebit al revistei „Familia” este că a știut în mod just să aprecieze și contribuția altor naționalități din Banat la tezaurul artei populare zămislit de oamenii acestui colț de țară. În Banat — se scrie într-un articol — se „mai află ... sirbi, germani și maghiari mutați în vremile mai nouă” și care prin obiceiurile lor „sînt vrednici de cer-

¹¹ I. H., *op. cit.*, p. 569.

¹² *Ibidem*.

¹³ Iosif Vulcan, *O săptămînă în Banat*, în F., 42, 1885, p. 500.

¹⁴ *Moderne*.

¹⁵ Iosif Vulcan, *O săptămînă în Banat*, în F., 42, 1885, p. 501.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Vezi*, F., 8, 1889, p. 96.

¹⁸ Sofia Vlad-Rădulescu, *Cum se îmbracă ea*, în F., 10, 1889, p. 117

Reproducere din „Familia“.

cetări etnografice”¹⁹. În același număr al revistei este publicat un portret de sîrbă pe marginea căruia redactorul „Familiei” face cîteva precizări: „Femeile sîrbe, atît prin frumusețea lor cît și prin bogăția costumului ce poartă, sînt renumite”.²⁰

N-am putea încheia această succintă prezentare fără a aminti măcar în cîteva cuvinte prezența în coloanle „Familiei” a unui bănățean care prin studiile sale ocupă un loc de frunte în istoria etnografiei

---

¹⁹ *O sîrbă din Banat*, în F., 1893, p. 167.

²⁰ *Ibidem*.

Reproducere din „Familia“.

românești — Simion Mangiuca. Născut în satul Broșteni (Oravița) la 2 septembrie 1831, Simion Mangiuca devine avocat în Oravița, remarcându-se ca un animator de frunte a vieții culturale din localitate. În articolele sale, trimise revistei „Familia”, ce l-a găzduit cu generozitate, nu este greu să constăți concepția sa latinistă. Cea mai importantă lucrare a sa a văzut lumina tiparului în revista lui Vulcan: „De însemnătatea botanicei românești”²¹, considerată „prima încercare de botanică po-

---

²¹ Vezi, „Familia” din 1874, paginile: 511—513, 524—527, 540—541, 548—550, 560—562, 572—574, 585—587.

pulară" în țara noastră ²², (Cercetătorul Ion Talos a analizat acest studiu al lui Mangiuca și, de aceea, nu vom insista asupra lui). Pe Mangiuca îl vom reintîlni apoi din nou în coloanele „Familiei" cu o lucrare întitulată : „*Studii limbistice*". Se ocupă aici pe larg de etimologia unor cuvinte de interes etnografic. Cuvîntul „*vîrșă*", de pildă, autorul îl consideră drept „unul dintre cele mai faimoase cuvinte din limba română rustică, pe care l-au adus cu sine romanii din Dacia și care de la români a trecut la alte popoare slave" ²³. Tot el ne-a lăsat și o frumoasă descriere a acestei unelte de pescuit larg utilizată de către români : „... este construită din nuiele (vergele) de salcă în lung, la o oarecare distanță puse (după cum cere mărimea peștelui ce trebuie prins) și numai pe unele locuri este îngădită curmeziș, la gură este largă, la gît îngustă și cu pîntece, dar astfel construită încît peștele care intră pe gît să nu mai poată ieși îndărăt . . .", se așează în rîuri cu gura deasupra apei" ²⁴. Tot astfel analizează și etimologia cuvîntului pat, precizîndu-i-se diversele înțelesuri în limbile română, germană, maghiară etc. Cuvîntul „căuc", arată Mangiuca, „înseamnă în graiul bănățean : o scafă cu minerie scobit din lemn sau din aramă, făcută spre a bea apă etc. cu ea (studeu) ; cu căucul am băut vin din vasul pretocit. Etimologia cuvîntului o aflăm în latinescul *caucus*" ²⁵.

Numeroase studii de folclor, sau culegeri, au fost publicate la „Familia" de către un alt mare etnograf român din secolul al XIX-lea — S. Fl. Marian. Amintim dintre acestea articolul intitulat „*Cînepa în botanica populară română*" — o prezentare amplă sub aspect etnografic a acestei plante, unde se amintesc o serie de expresii și numiri din graiul bănățean, azi rar întîlnite, precum : „ragila" „dregla" (pieptene de cînepă), „buc" (fire de cilți rămase după pieptenirea fuioarelor), „paceșe" (fibre textile rămase în urma pieptănăturii cînepii) și altele.²⁶

Concluzionăm, pe baza celor prezentate mai sus, că seria veche a revistei „Familia" este o sursă importantă de informații privind etnografia și arta populară din Banat, sursă ce nu poate fi neglijată de către cei care vor să surprindă elementele majore ale culturii materiale și spirituale a locuitorilor din această parte a țării.

---

²² Ion Talos, *Activitatea folclorică și etnografică a lui Simion Mangiuca*, în A.M.E.T., pe anii 1962—1964, Cluj, 1966, p. 328.

²³ S. Mangiuca, *op. cit.*, în F., 18, 1883, p. 215.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ S. Mangiuca, *Cincizeci de etimologii de cuvinte bănățenești de origine română care nu sînt introduse în dicționare*, în F., 10, 1884, p. 115—116.

²⁶ S. Fl. Marian, *op. cit.*, în F., 27, 1885, p. 316—318 și F., 29, 1885, p. 341.